

*Ченшова Н. В.,**кандидат юридичних наук, доцент кафедри права
Криворізького економічного інституту
ДВНЗ «Криворізький національний університет»**Іванюк Н. В.,**старший викладач кафедри права
Криворізького економічного інституту
ДВНЗ «Криворізький національний університет»*

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Анотація. У статті визначено фінансові правовідносини й установлено їхні особливості. Детально виокремлено сутність і ознаки фінансових правовідносин.

Ключові слова: фінансові правовідносини, суб'єкт, об'єкт, юридичний факт, фінансове право, адміністративне право.

Постановка проблеми. Фінансове право, як і будь-яка галузь права України, має свою сферу або категорію суспільних відносин, що підлягають урегулюванню. Правові відносини мають свої елементи, насамперед варто зарахувати суб'єктів цих відносин, а також об'єкти. Чітке визначення цих відносин дасть змогу виділити їх серед інших і належно врегулювати, також підвищити рівень правової культури не тільки фахових спеціалістів, а й звичайних громадян.

Цій темі присвячували свої праці О.М. Бандурка, О.О. Бандурка, В.М. Бевзенко, Л.К. Воронова, Ю.О. Костенко, С.І. Лучковська, Н.П. Матюхіна, Р.С. Мельник, С.В. Петков, В.С. Симв'ян і низка інших авторів.

Мета статті – полягає в такому: розглянути питання виділення фінансових правовідносин із-поміж інших відносин, які регулюються нормами права; визначити елементи фінансових правовідносин, їхні ознаки; з'ясувати співвідношення фінансового та адміністративного права, а також цивільного.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передусім зазначимо, що поняття «фінанси» походить від фр. *finance* – поєднання всіх коштів, які є в розпорядженні підприємства, держави, а також система їх формування, розподілу та перерозподілу. На думку Ю.О. Костенко, фінанси безпосередньо пов'язані із функціонуванням суспільних економічних відносин у процесі акумуляції, перерозподілу й використання централізованих і децентралізованих грошових фондів. Фінанси – це не тільки кошти, це насамперед відносини між людьми щодо утворення, перерозподілу та використання грошових фондів. Предметом фінансового публічно-правового регулювання є не фінанси взагалі як сукупність усіх коштів у державі, а тільки публічні фінанси, власником яких є держава й територіальні громади. Усі фінансово-правові норми реалізуються у фінансових правовідносинах, тобто юридичних формах вияву й закріплення безпосередньо фінансових відносин [5, с. 8].

Фінансове право – це самостійна галузь публічного права, яка складається із сукупності правових норм, що регулюють відносини у сфері фінансової діяльності [5, с. 12].

Відповідно до абз. 2 ч. 1 ст. 92 Конституції України, Законами України встановлюються Державний бюджет України й бюджетна система України; система оподаткування, податки і збори; засади створення та функціонування фінансового, грошового, кредитного й інвестиційного ринків; статус національ-

ної валюти, а також статус іноземних валют на території України; порядок утворення та погашення державного внутрішнього й зовнішнього боргу; порядок випуску та обігу державних цінних паперів, їх види й типи [4].

Ураховуючи вищезазначене, у суспільстві складаються окремі відносини між людьми у фінансовій сфері, тому варто розкрити сутність цих відносин.

Фінансові правовідносини – це врегульовані нормами фінансового права суспільні відносини, що мають владно-майновий характер і виражають публічні інтереси. Фінансові правовідносини також визначаються як врегульовані нормами права суспільні відносини з приводу мобілізації (утворення), розподілу й використання коштів держави та її місцевих утворень. Правове регулювання цих відносин є необхідним для досягнення цілей, поставлених державою й органами місцевого самоврядування у сфері фінансової діяльності [7, с. 53].

На думку Л.К. Воронової, фінансові правовідносини в механізмі правового впливу на державні фінанси виконують три основні функції: 1) указують на коло осіб, на яких у конкретний час розповсюджується дія фінансово-правової норми; 2) закріплюють конкретну поведінку юридичних осіб і громадян у галузі мобілізації, розподілу й використання фондів коштів, якої вони повинні додержуватися; 3) є умовою для можливості приведення в дію юридичних засобів забезпечення суб'єктивних прав і правових обов'язків учасників фінансових правовідносин [2, с. 72].

Щодо ознак фінансових правовідносин, то, як зазначає С.І. Лучковська, фінансові правовідносини вирізняються такими ознаками:

1) це є публічно-правові відносини, оскільки в них реалізуються публічні інтереси;

2) мають майновий, зокрема грошовий, характер, оскільки об'єктами цих відносин завжди є фонди коштів, як централізовані, так і децентралізовані;

3) їм притаманний державно-владний характер, який пов'язаний із тим, що у фінансових правовідносинах завжди є владний суб'єкт (держава, адміністративно-територіальні утворення, органи державної влади або місцевого самоврядування), який концентрує фінансові ресурси, необхідні для здійснення функцій держави й місцевого самоврядування;

4) фінансові правовідносини мають розподільчий характер, який закладено в розподільчій функції публічних фінансів;

5) характеризуються специфічним змістом, оскільки ці відносини виникають, змінюються й припиняються в особливій сфері життєдіяльності суспільства – у галузі фінансової діяльності держави та місцевого самоврядування;

6) є відносинами управлінського характеру, який зумовлений тим, що органи державної влади або органи місцевого

самоврядування, які, реалізуючи свої повноваження в галузі формування, розподілу й використання фінансових ресурсів, фактично здійснюють управління в цій сфері;

7) відрізняються специфічним суб'єктним складом, де обов'язковим суб'єктом є владний орган, який має відповідні владні повноваження в галузі фінансової діяльності;

8) це організаційні відносини: організація фінансових відносин безпосередньо належить до функцій держави, яка шляхом видання нормативно-правових актів стає організатором і координатором економічного життя суспільства загалом [6].

Як указує С.І. Лучковська, суб'єкт фінансових правовідносин – це реальний учасник фінансових правовідносин, наділений фінансовою правосуб'єктністю, передбаченою нормами фінансового права, що включає такі елементи:

1. Фінансова правоздатність – закріплена нормами фінансового права здатність мати права й виконувати юридичні обов'язки у сфері фінансової діяльності держави та місцевого самоврядування.

Наприклад, відповідно до ст. 67 Конституції України, кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку й розмірах, установлених законом. Усі громадяни щорічно подають до податкових інспекцій за місцем проживання декларації про свій майновий стан і доходи за минулий рік у порядку, установленому законом [4].

2. Фінансова дієздатність – закріплена нормами фінансового права здатність суб'єкта своїми діями самостійно реалізовувати такі права й обов'язки, у межах якої виокремлюють фінансову деліктоздатність – здатність нести юридичну відповідальність за правопорушення у сфері фінансової діяльності. Наприклад, громадянин, який є правоздатним у сфері сплати податків, стає дієздатним (тобто може самостійно реалізувати свої обов'язки зі сплати податків) не раніше, ніж досягне певного віку (згідно з чинним законодавством України – 16 років) і зареєструється в податковій інспекції за місцем проживання як платник податків.

З одного боку, учасником фінансових відносин є суб'єкти, що представляють публічний інтерес у сфері фінансової діяльності, а з іншого – суб'єктами є особи, які, здійснюючи суб'єктивні права та юридичні обов'язки, сприяють формуванню, розподілу й використанню фінансових ресурсів держави та місцевого самоврядування. Наприклад, суб'єктами фінансових правовідносин можуть бути як платники податків – фізичні та юридичні особи, так і бюджетні установи, що фінансуються за рахунок бюджетних коштів. Окремі фінансово-правові інститути або підгалузі фінансового права мають особливості щодо суб'єктного складу, зокрема учасниками бюджетних правовідносин є насамперед відповідні органи влади, які наділені відповідними бюджетними повноваженнями, а також одержувачі коштів із бюджетів [6].

Держава загалом виступає як суб'єкт фінансових правовідносин насамперед в особі уповноважених нею органів влади – Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Міністерства фінансів України, Національного банку України тощо. Водночас у фінансових правовідносинах держава може виступати суб'єктом безпосередньо, а не через уповноважені органи, що притаманно для міжнародних фінансових правовідносин, передусім для відносин у сфері державного кредиту (коли Україна отримує кошти у вигляді кредитів від міжнародних фінансових організацій, інших держав тощо).

Також суб'єктами фінансових правовідносин є адміністративно-територіальні утворення (області, міста, райони, райони

в містах, селища й села), які реалізують свою правосуб'єктність через відповідні місцеві органи влади, що діють у межах своєї компетенції. Проте в результаті дій таких уповноважених органів влади учасниками правовідносин стають саме адміністративно-правові утворення, а не представницькі органи влади (наприклад, отримання зовнішніх запозичень).

У фінансових правовідносинах бере участь значна кількість колективних суб'єктів фінансового права:

- органи державної влади й управління;
- органи місцевого самоврядування;
- юридичні особи різних організаційно-правових форм і будь-яких форм власності, у тому числі об'єднання юридичних осіб (підприємства й установи різних форм власності, громадські організації); [6].

Ю.О. Костенко також виділяє індивідуальні суб'єкти (фізичні особи) [5, с. 16].

Верховна Рада України, місцеві ради відповідно до своєї компетенції, установлені Конституцією й іншими законами України, затверджують, наприклад, бюджети відповідного рівня та контролюють їх виконання. Кабінет Міністрів України в межах конституційних повноважень розробляє проект закону про Державний бюджет України й забезпечує виконання затвердженого Верховною Радою України Державного бюджету України, подає Верховній Раді України звіт про його виконання. Рахункова палата України від імені Верховної Ради України здійснює контроль за використанням коштів Державного бюджету України. Національний банк України розробляє основні засади грошово-кредитної політики і здійснює контроль за її проведенням. Підприємства, установи й організації всіх форм власності, з одного боку, є платниками податків та інших обов'язкових платежів податкового характеру, а з іншого боку, за рахунок коштів державного й місцевих бюджетів фінансуються бюджетні установи. Юридичні особи є активними учасниками фінансових правовідносин у сфері банківської, страхової діяльності, грошового обігу й розрахунків тощо.

Індивідуальними суб'єктами фінансових правовідносин є фізичні особи – громадяни України. Іноземці (іноземець – особа, яка не перебуває в громадянстві України та є громадянином (підданим) іншої держави або держав), й особа без громадянства (особа, яку жодна держава, відповідно до свого законодавства, не вважає своїм громадянином). Серед цієї категорії суб'єктів фінансового права особливу роль відіграють фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, які ведуть підприємницьку діяльність без створення юридичної особи. Не завжди суб'єкти фінансового права стають суб'єктами фінансових правовідносин [9].

Зазначимо також права та обов'язки у фінансових правовідносинах.

На думку Л.К. Воронової, суб'єктивні права – це притаманна фінансовому або кредитному органу для задоволення його (тобто держави або муніципального органу, від імені яких він виступає) інтересів міра дозволеної (можливої) поведінки, забезпечена юридичними обов'язками другої сторони відносин, наприклад, платником податку.

Саме обов'язки другої сторони фінансових відносин, які містяться в нормі, і є гарантією додержання прав уповноваженого державою фінансового органу.

Обов'язок другої сторони фінансових правовідносин може полягати в утриманні від дій (наприклад, заборона витрачання коштів, що призначаються на оплату праці, інші потреби) або, навпаки, виконанні обов'язку (унесення платежу).

Юридичний обов'язок у фінансових правовідносинах – це приписана зобов'язаному суб'єктові (платнику податків) і забезпечена можливістю державного примусу міра необхідної поведінки, якої повинен дотримуватися цей суб'єкт [2, с. 72].

Суб'єктами фінансових правовідносин є юридичні особи та громадяни, які на підставі правових норм можуть бути учасниками фінансових правовідносин.

Об'єкт фінансових правовідносин – це фонди коштів, які формуються, розподіляються й використовуються внаслідок реалізації суб'єктивних прав і обов'язків іншої сторони фінансових правовідносин [5, с. 15].

Якщо розглядати підстави виникнення цих відносин, то варто сказати про юридичний факт:

Як зазначає В.Ф. Роль, юридичний факт – це життєві обставини, із якими правова норма пов'язує виникнення, зміну або припинення правовідносин. У фінансових правовідносинах, як і в усіх видах правовідносин, юридичні факти діляться на дії та події.

Юридичні факти-дії у фінансових правовідносинах можуть ділитися на правомірні й неправомірні.

Правомірні дії як вольова поведінка, передбачена фінансово-правовою нормою, діляться на 1) індивідуальні акти; 2) юридичні вчинки; 3) правомірні дії, скеровані на підтримку фінансових інтересів держави.

Індивідуальний акт – це правомірний дія суб'єкта фінансових правовідносин, із якою пов'язані юридичні наслідки. Наприклад, подання до податкової адміністрації індивідуального акта – податкової декларації про доходи, що підлягають оподаткуванню [2, с. 73].

Юридичні акти – правомірний дія учасника фінансових правовідносин, спрямована на отримання правового результату. Юридичні акти можуть бути індивідуальними (кошторис бюджетної установи, податкова декларація платника податків, акт ревізії, складений контролером Рахункової палати України тощо) і неіндивідуальними [9].

На думку Л.К. Воронової, юридичний вчинок – це правомірний дія, із якою фінансово-правова норма пов'язує юридичні наслідки в силу самого факту вольової дії. Наприклад, платник податку заявляє про приховування ним доходу, який підлягав оподаткуванню [2, с. 73].

В.Ф. Роль також указує, що юридичні вчинки – правомірний дія, що зумовлює правові наслідки, пов'язані з фактом вольової дії, яка не залежить від бажання суб'єкта відносин. Наприклад, юридичним вчинком буде надання свідчень посадовою особою про платника податків щодо сплати обов'язкових платежів [9].

Правомірні дії, скеровані на підтримку фінансових інтересів держави, можуть бути виражені, наприклад, у спонсорських внесках на фінансування необхідних для держави або органів місцевого самоврядування потреб.

До активних дій як юридичних фактів у фінансовому праві належать і неправомірні дії, тобто поведінка, яка не відповідає приписам фінансово-правових норм. Наприклад, нецільове використання бюджетних коштів – це неправомірні дії, що призводять до правопорушень і викликають захист державою своїх фінансових інтересів, а також несвоєчасне подання податкової звітності платником податків, порушення строку повернення банківського кредиту.

І, нарешті, юридичні факти у вигляді юридичних подій – це обставини, що не залежать від волі людей, але тягнуть за собою виникнення, зміну або припинення фінансових правовідносин. Наприклад, смерть особи, у зв'язку з чим вона перестає бути платником податку [6].

У фінансових правовідносинах держава виступає як владний суб'єкт, який за допомогою законодавства розпоряджається майном (у цьому випадку майно – кошти), а відносини, що виникають при цьому, мають владно-майновий (грошовий) характер.

Держава встановлює види й порядок унесення обов'язкових платежів, нормує видатки тощо. На цій основі виникають конкретні фінансові відносини, які за матеріальним змістом класифікуються на бюджетні – із приводу обов'язкових сплат підприємств і організацій у бюджет; податкові – із приводу державного майнового й особистого страхування; державний кредит; банківське кредитування та розрахунки; оперативне регулювання грошового обігу й валютних операцій; видатки державного бюджету [9].

Зазначимо, що не всі грошові відносини за участі державних юридичних осіб або органів є фінансовими: вклади фізичних або юридичних осіб в Ощадбанку регулюються нормами цивільного права; прибуток, отриманий Ощадбанком, і перерахування до бюджету – це вже фінансові правовідносини; під час стягнення адміністративного штрафу на підставі адміністративних відносин виникають фінансові відносини (зарахування коштів до централізованого бюджету).

Приклад фінансових правовідносин: згідно з п. 32 ч. 1 ст. 2 Бюджетного кодексу України (далі – БК України), міжбюджетні трансферти – кошти, які безоплатно й безповоротно передаються з одного бюджету до іншого; відповідно до ст. 96 БК України, види міжбюджетних трансфертів – міжбюджетні трансферти – діляться на таке:

1) базову дотацію (трансферт, що надається із державного бюджету місцевим бюджетам для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій);

2) субвенції;

3) реверсну дотацію (кошти, що передаються до державного бюджету з місцевих бюджетів для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій);

4) додаткові дотації [1].

Питання Державного бюджету України регулюється Законом України «Про Державний бюджет України» на кожний наступний рік. Наприклад, на 2015 р. у ст. 8 зазначено таке: установити у 2015 р. мінімальну заробітну плату: у місячному розмірі: із 1 січня – 1 218 гривень, із 1 вересня – 1 378 гривень; у погодинному розмірі: із 1 січня – 7,29 гривень, із 1 вересня – 8,29 гривень [3]. У проект Закону України «Про Державний бюджет на 2016 рік» у ст. 8 зазначено таке: установити у 2016 р. мінімальну заробітну плату: у місячному розмірі: із 1 січня – 1 378 гривень, із 1 травня – 1 450 гривень, із 1 грудня – 1 550 гривень; у погодинному розмірі: із 1 січня – 8,29 гривень, із 1 травня – 8,69 гривень, із 1 грудня – 9,29 гривень [8].

Щодо адміністративного та фінансового права, то адміністративне право регулює суспільні відносини у сфері організації й діяльності органів виконавчої влади в процесі здійснення державного управління, установлення та забезпечення громадського порядку, здійснення наглядової діяльності від імені держави, а також юрисдикційної діяльності органів виконавчої влади під час розгляду індивідуальних адміністративних справ і застосування адміністративних стягнень у випадках адміністративних правопорушень. Виходячи з положень адміністративного права, фінансово-правові норми визначають організаційні форми управління кредитною системою й регулюють відносини, що виникають безпосередньо під час мобілізації, розподілу та використання грошових фондів держави. Фінансо-

ве право регулює відносини у сфері фінансової діяльності держави, насамперед діяльності щодо акумулювання й розподілу коштів, що становлять національний дохід держави. Схожість між двома цими правами полягає в методі – імперативному [9].

Отже, коли йдеться про розподіл фінансів – це фінансове право; коли про організацію роботи фінансових органів – це адміністративне право.

Висновки. Отже, можемо вказати, що фінансові правовідносини посідають самостійне місце в регулюванні суспільних відносин, мають свої особливості: ознаки, свої елементи-суб'єкти, об'єкти, юридичні факти. Ці відносини є важливими щодо питання формулювання державного або муніципального бюджетів, податків тощо. Держава повинна ефективно реалізувати свою політику у фінансовій сфері, адже від цього залежить економічне благополуччя населення.

Література:

1. Бюджетний кодекс України станом на 02 лютого 2015 р. – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2015. – 212 с.
2. Воронова Л.К. Фінансове право України : [підруч.] / Л.К. Воронова. – К. : Прецедент ; Моя книга, 2006. – 448 с.
3. Про Державний бюджет України на 2015 рік : Закон України від 28.12.2014 р. № 80-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/80-19/page>.
4. Конституція України станом на 02 січня 2015 р. – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2015. – 64 с.
5. Костенко Ю.О. Фінансове право України : [навч. посіб.] / Ю.О. Костенко. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 240 с.
6. Лучковська С.І. Фінансове право / С.І. Лучковська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1584072021894/pravo/finansove_pravo.
7. Нагребельний В.П. Фінансове право України. Загальна частина : [навч. посіб.] / В.П. Нагребельний, В.Д. Чернадчук, В.В. Сухонос. – К. : Право, 2003. – 213 с.
8. Про Державний бюджет на 2016 рік : Проект Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>.
9. Роль В.Ф. Фінансове право / В.Ф. Роль, В.В. Сергієчко, С.М. Попова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/17810409/pravo/finansove_pravo.

Ченшова Н. В., Іванюк Н. В. Особенности финансовых правоотношений

Аннотация. В статье определены финансовые правоотношения и установлены их особенности. Детально выделены суть и признаки финансовых правоотношений.

Ключевые слова: финансовые правоотношения, субъект, объект, юридический факт, финансовое право, административное право.

Chenshova N., Ivaniuk N. Features of financial legal relations

Summary. Definition to the task of the financial relationships is presented in the article. Particular attention was paid to the sign of the financial relationships. The essence and signs of the financial legal relationships was analysed in the article.

Key words: financial relationship, person (subject), object, juridical fact, financial law, administrative law.